

0. Uvod

Pismenost državljanov na vseh ravneh je cilj izobraževanja povsod po svetu. Šolski sistemi posameznih držav se tega problema lotevajo na različne načine. Osnovni pogoj za doseg funkcionalne pismenosti pa je t. i. bralna pismenost, ki jo v Mednarodni raziskavi PIRLS opredeljujemo kot »*sposobnost razumeti in uporabiti tiste jezikovne oblike, ki jih zahteva delovanje v družbi in/ali so pomembne za posameznika* (Campbell, 2001)«. V šoli je branje temelj za učenje vseh predmetov, v življenju za samostojnost, ki jo omogoča nabiranje in interpretacija informacij brez posrednikov. Posledično pa boljše branje pomeni lažje uveljavljanje posameznika v družbi, boljše poklicno usposobljenost in višjo kvaliteto življenja nasploh. Brez dobrega branja ni učenja, pa najsi gre za institucionalno poučevanje/učenje ali samoizobraževanje.

Mednarodna raziskava bralne pismenosti (PIRLS) ponuja mednarodno primerljive podatke o bralnih dosežkih osnovnošolcev (v skoraj vseh državah učenk in učencev četrtega razreda) in tako državam omogoča oblikovanje strokovnih odločitev o bralnem izobraževanju. Pri devet- do desetletnih bralcih gre za pomembno prelomnico v njihovem razvoju: prehajajo od učenja branja k branju za učenje. Vendar v četrtem razredu še ne bodo prenehali z učenjem branja: bralna pismenost je spretnost, v kateri lahko napredujemo vse življenje, saj nikoli ne moremo biti 100 % bralno pismeni. Če bi bili, bi razumeli vsa besedila, ki so napisana v določenem jeziku, ki ga govorimo. Učenke in učenci se bodo zdaj učili bralnih strategij (in se tudi učili s pomočjo teh) in se razvijali v kritične bralce.

Kdo izvaja Mednarodno raziskavo bralne pismenosti PIRLS? PIRLS je eden izmed projektov IEA (Mednarodne organizacije za evalvacijo izobraževalnih dosežkov). Že več kot 50 let izvaja velike mednarodno primerjalne raziskave znanja, ki omogočajo poglobljeno razumevanje učinkov politike in prakse znotraj izobraževalnih sistemov in med njimi. V posameznih državah raziskavo izvajajo nacionalni centri, v Sloveniji je to Pedagoški inštitut.

Skupaj z raziskavo Trendi v znanju matematike in naravoslovja TIMSS (*Trends in International Mathematics and Science Study*) predstavlja jedro rednih IEA raziskav. PIRLS raziskava v četrtem razredu dopolnjuje TIMSS, ki ciklično raziskuje dosežke v četrtem in osmem razredu. Države s sodelovanjem v PIRLS in TIMSS redno dobivajo podatke o tem, kako dobro njihove učenke in učenci berejo, in kaj vedo v matematiki in naravoslovju. Mednarodni študijski center TIMSS & PIRLS v Bostonu je odgovoren za celotno izvajanje in upravljanje projektov TIMSS in PIRLS, vodita ga Ina V. S. Mullis in Michael O. Martin; sedež centra je na *Lynch School of Education*. Mednarodni študijski center TIMSS & PIRLS tesno sodeluje s sedežem IEA v Amsterdamu, ta skrbi za vodenje in verifikacijo vseh prevodov, ki jih pripravijo sodelujoče države; z *IEA Data Processing Center* v Hamburgu, ta poskrbi za obdelavo in verifikacijo podatkov, ki jih predložijo države udeleženke; s *Statistics Canada* v Ottawi, ki poskrbi za vzorčenje šol in učencev; in z *Educational Testing Service* v Princetonu v New Jerseyju, ki svetuje glede psihometrične metodologije in priskrbi programsko opremo za računanje podatkov o dosežkih.

Vsaka država je določila nacionalnega koordinatorja raziskave, ki je sodeloval z mednarodno ekipo in usklajeval dejavnosti v svoji državi. Kakovost PIRLS testiranj in podatkov je odvisna od tega, kako koordinatorji in njihovi sodelavci izpeljejo zelo zapleteno vzorčenje, zberejo podatke in opravijo naloge, povezane s kodiranjem.

V PIRLS smo se zelo potrudili za kakovost in primerljivost podatkov, in sicer s skrbnim načrtovanjem in dokumentacijo, sodelovanjem med udeleženi državami, standardiziranimi postopki in strogim nadzorom kakovosti. Da bi zagotovili primerljivost prevodov testov in zadovoljili standarde vzorčenja, je bila zahtevana temeljita verifikacija in podrobna dokumentacija.

IEA (Mednarodna zveza za evalvacijo izobraževalnih dosežkov) je neodvisna mednarodna organizacija s sedežem v Amsterdamu na Nizozemskem, ki pri izvajanju raziskave sodeluje z nacionalnimi raziskovalnimi centri in vladnimi službami.

IEA namerava mednarodne trende bralnih dosežkov v osnovnih šolah preveriti vsakih 5 let. PIRLS 2001 smo izpeljali v 35 državah po vsem svetu (tudi v Sloveniji) na deseto obletnico IEA Raziskave bralne pismenosti 1991. Udeleženske so imele tako priložnost, da izmerijo spremembe, ki so

se zgodile od leta 1991, hkrati pa priložnost, da za raziskovanje bralne pismenosti postavijo temelje za raziskovanje trendov za naprej. PIRLS 2006 smo izpeljali v 40 državah in 5 kanadskih provincah.

PIRLS 2011 smo izpeljali v 49 državah in izobraževalnih sistemih. Sodelovale so naslednje države:

Avstralija, Avstrija, Azarbejdžan, Belgija (francoski del), Bocvana, Bolgarija, Kanada, Tajvan, Kolumbija, Hrvaška, Češka, Danska, Anglija, Finska, Francija, Gruzija, Nemčija, Honduras, Hongkong, Madžarska, Indonezija, Iran, Irska, Izrael, Italija, Kuvajt, Litva, Malta, Maroko, Nizozemska, Nova Zelandija, Severna Irska, Norveška, Oman, Poljska, Portugalska, Katar, Romunija, Rusija, Savdska Arabija, Singapur, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Trinidad in Tobago, Združeni arabski emirati in Združene države Amerike. Velika Britanija kot celota ni sodelovala v raziskavi, raziskave sta se udeležili Anglija in Severna Irska, saj imata ločena izobraževalna sistema. Tudi Belgija se raziskave ni udeležila kot celota, temveč samo njen francoski del. V poročilu bomo sicer vse udeleženske zaradi večje tekočnosti besedila poimenovali države, v kar bodo vključeni tudi izobraževalni sistemi Anglije, Severne Irske in francoskega dela Belgije. Poleg držav in izobraževalnih sistemov so v raziskavi kot udeleženske sodelovali tudi posamezni politični deli drugih držav, katerih rezultati pa niso upoštevani v mednarodnem izračunu rezultatov, in sicer iz Kanade Alberta, Ontario, Quebec, iz Španije Andaluzija, iz Združenih arabskih emiratov Abu Dabi in Dubai, iz ZDA Florida, potem pa še Malta, kot udeleženska raziskave v malteščini (raziskavo so primarno izvedli v angleščini) in južna Afrika v angleščini in afrikanščini. Rezultatov udeleženk, ki niso prispevale k skupnemu rezultatu, v poročilu ne navajamo posebej. Bocvana, Honduras, Maroko in Kuvajt so PIRLS izvedli v 6. razredu, teh rezultatov prav tako ne obravnavamo v tem poročilu. Južna Afrika se je v prejšnjega cikla raziskave, PIRLS 2006, udeležila in raziskavo izvedla v kar 11 jezikih. V letu 2011 so imele možnost države z nizkimi (pričakovanimi) dosežki na PIRLS znanje branja raziskati s pomočjo novo uvedene raziskave prePIRLS (predPIRLS), kjer so znanje branja testirali z nekoliko lažjimi besedili. Tudi teh rezultatov v našem poročilu ne navajamo.

Udeleženske smo si tudi v tem ciklu prizadevale doseči osnovni namen raziskave: priskrbeti

relevantne podatke o bralnih dosežkih 9–10-letnih učencev in učenk v osnovnih šolah. Na temeljih, ki smo jih zgradili z raziskavo PIRLS 2001, smo se trudili, da bi pri sestavljanju bralnih testov uporabili najsodobnejše metode in zbrali čim bolj izčrpne podatke o domačem in šolskem okolju, ki so povezani z učenjem branja ter podatke o zgodnjih opismenjevalnih aktivnostih in domačem okolju.

Poleg tega smo s pomočjo vprašalnikov za učenke in učence, učiteljice in učitelje ter ravnateljice in ravnatelje zbrali podatke o razredih in šolah, ti bodo omogočili izboljšanje poučevanja in učenja

branja. Ker smo v Sloveniji podružnične šole vzorčili posebej, so odgovore v Šolskih vprašalnikih, ki so namenjeni vodstvom šol, zagotovili vodje podružničnih šol. Opremljenost z učnimi viri in pripomočki matičnih šol in podružnic se ponekod zelo razlikujejo.

S pomočjo tako imenovanih ozadenjskih vprašalnikov smo lahko povezali podatke o dosežkih otrok z različnimi tipi kurikulov, poučevalnimi praksami in šolskimi okolji držav po vsem svetu.

V letu 2001 se nam je ponudila tudi edinstvena priložnost povezati znanje branja z znanjem matematike in naravoslovja. Raziskava PIRLS ima petletni cikel, Mednarodna raziskava trendov v znanju matematike in naravoslovja TIMSS (Japelj Pavešić et al., 2012) pa štiriletnega, toda v letu 2011 sta se ta dva cikla ujela. V Sloveniji so, kot v večini drugih držav, kjer so izvedli obe raziskavi, v raziskavah PIRLS in TIMSS sodelovali isti učenci. To nam je pomagalo pridobiti izredno dragocene podatke o povezanosti znanja matematike, naravoslovja in branja. Objavo povezanih rezultatov iz znanja matematike, naravoslovja in bralne pismenosti načrtujemo na Pedagoškem inštitutu v letu 2013.

Kakšni pa so bili bralni testi, ki smo jih uporabili v raziskavi PIRLS?

Temeljna vodila so opisana v smernicah raziskave (Mullis et al., 2009). Procesi razumevanja in bralni nameni so temelj preverjanja razumevanja prebranega besedila v raziskavah PIRLS.

Bralna namena sta dva:

- 1) branje za literarno doživetje in
- 2) branje za pridobivanje informacij.

Štirje procesi razumevanja pa so:

- 1) osredotočenje in priklic eksplicitno navedenega podatka,
- 2) izpeljava preprostega sklepa,
- 3) interpretacija in integracija idej in podatkov in
- 4) raziskovanje in vrednotenje vsebine, jezika in elementov besedila.

Štiri procese smo preverjali pri obeh vidikih namena branja (torej pri branju za literarno izkušnjo in branju z namenom pridobivanja informacij).

V poročilu o rezultatih ne poročamo samo glede na oba namena branja, pač pa tudi glede na procese razumevanja. V Mednarodnem poročilu PIRLS 2001 (Mullis et al., 2003) smo poročali o rezultatih dosežkov razumevanja prebranega besedila na splošno in glede na namen branja. Raziskave več držav in Mednarodnega študijskega centra TIMSS & PIRLS so pokazale, da bi o rezultatih lahko poročali tudi z vidika procesov razumevanja, zlasti ker je bil testni inštrumentarij razširjen z 8 besedil z vprašanji na 10 besedil z vprašanji.

V PIRLS 2011 smo razumevanje glede na namen branja in procese razumevanja preverjali na osnovi 10 besedil, 5 literarnih in 5 informativnih. Vsakemu besedilu je sledilo okoli 12 vprašanj: približno polovica je bila v obliki izbirnih odgovorov, polovica pa v obliki prostih odgovorov, ki so od učenca zahtevali, da napiše svoj odgovor. Od 10 besedil z vprašanji smo štiri (2 literarni in 2 informativni) vzeli iz PIRLS 2001, in sicer zato, da bi lahko izmerili trende bralnih dosežkov; preostalih šest pa smo sestavili posebej za raziskavo 2011. To pomeni, da smo imeli v PIRLS 2011 na novo sestavljena 3 literarna besedila z vprašanji in 3 na novo sestavljena informativna besedila z vprašanji.

Testne instrumente smo razvijali s skupnimi močmi, pri čemer smo ves čas sodelovali nacionalni koordinatorji. Obetavna besedila smo začeli iskati še pred prvim sestankom nacionalnih koordinatorjev PIRLS 2011, tako da

smo jih lahko takrat že prvič pregledali in se zedinili glede značilnosti zaželenih besedil. Predložili in pregledali smo več kot sto besedil in večinoma ugotovili, da iz različnih razlogov niso primerna za PIRLS. Kljub temu smo koordinatorji na koncu za predraziskavo izbrali 6 literarnih in 6 informativnih besedil.

Da bi sestavili vprašanja za besedila predraziskave, je Mednarodni študijski center (ISC) TIMMS za koordinatorje in njihove sodelavce PIRLS organiziral delavnice o sestavljanju vprašanj. Na teh delavnicah smo naredili osnutke vprašanj, ki so jih temeljito pregledali strokovnjaki za branje in merjenje znanja. Potem smo vprašanja po temeljiti verifikaciji prevodov (najprej nacionalna, nato še mednarodna verifikacija, kjer IEA za vsak jezik najame neodvisnega prevajalca) in postavitve tiska (layout) natisnili v zvezkih za predraziskavo. Udeležene države smo v predraziskavi preverile vprašanja na reprezentativnem vzorcu učenk in učencev, vsa predlagana nova vprašanja pa so pregledali mednarodno priznani strokovnjaki *Reading Development Group PIRLS 2011*. Koordinatorji smo upoštevali podatke predraziskave in priporočila *Reading Development Group PIRLS 2011* in za glavno raziskavo PIRLS 2011 izbrali 3 literarna in 3 informativna besedila z vprašanji.

V PIRLS 2011 je bilo 10 besedil z vprašanji razdeljenih v 13 zvezkih. V vsakem zvezku sta bili dve 40-minutni enoti, od katerih je vsaka vsebovala besedilo z vprašanji. Vsak otrok je reševal en testni zvezek. Osem besedil smo v različnih kombinacijah po 2 besedili razdelili v 12 zvezkov, in sicer po določenem načrtu, ki je omogočal kasnejše povezovanje zvezkov, besedil in bralnih dosežkov. Ker smo želeli, da bi bil vsaj en del raziskave tak, kot da bi bilo besedilo iz »resničnega« sveta, smo 2 besedili (1 literarno in 1 informativno) natisnili v barvah v formatu revije, vprašanja pa so bila v ločenem zvezku.

Katere ozadenjske podatke o okolju za učenje branja smo zbrali? Četrtošolke in četrtošolci bralne veščine, navade, stališča in odnos do bralne pismenosti pridobivajo doma in v šoli. Toda na izkušnje otrok in na poučevanje, ki so ga deležni v šoli in doma, vplivata tudi skupnost in država, v kateri živijo in obiskujejo šolo. Na uspeh države pri izobraževanju otrok vplivajo kulturni, družbeni in gospodarski dejavniki. Zato smo pri PIRLS ozadenjske podatke zbrali na več načinov.

Enciklopedija PIRLS 2011 (PIRLS 2011 Encyclopedia) je sestavljena iz poglavij, ki smo jih pripravile posamezne države, in je pomemben vir pri interpretiranju bralnih dosežkov. Enciklopedija omogoča vpogled v strukturo in organizacijo izobraževalnega sistema vsake države ter opisuje politiko in bralni kurikulum izobraževalne ravni in razred testiranih učencev (v večini držav osnovnošolski kurikulum, ki se nanaša na učenke in učence četrtega razreda šolanja). Poleg tega vsako poglavje opisuje

izobrazbo in usposabljanje učiteljic in učiteljev, učna sredstva in gradivo, ki jih uporabljajo pri poučevanju branja, dosegljivost strokovnjakov ter prakso preverjanja in ocenjevanja znanja. Da bi zbrali osnovne podatke, smo morali v vsaki državi preko interneta izpolniti Vprašalnik o bralnem kurikulumu (PIRLS 2006 Reading Curriculum Questionnaire).

Vprašalnik za starše PIRLS 2011 pa so izpolnili starši ali skrbniki učenk in učencev, ki so sodelovali v raziskavi. V tem vprašalniku so bila vprašanja o otrokovih zgodnjih opismenjevalnih aktivnostih, ocenah staršev otrokovih zgodnjih veščin opismenjevanja, o domačih virih, ki podpirajo opismenjevanje, bralnih navadah in stališčih staršev, ki zadevajo opismenjevanje, ter poklicu staršev.

Vsakega učenca in učenko smo prav tako prosili, da izpolni vprašalnik o ozadju. Z Vprašalnikom za učenke in učence smo zbrali podatke o učenčevih bralnih navadah in stališčih. Spraševali smo jih tudi o pouku. Vse učiteljice in učitelje, ki so testirane otroke učili brati (na tej stopnji imamo v večini držav razredne učitelje), smo

prosili, naj izpolnijo Vprašalnik za učiteljice in učitelje. Z vprašalnikom smo zbrali podatke o organizaciji razreda in učnih pristopih pri poučevanju branja, o uporabljenih virih in strategijah preverjanja znanja, pa tudi podatke o učiteljevem izobraževanju in usposabljanju. Šolski vprašalnik, ki so ga izpolnile ravnateljice ali ravnatelji šol, smo sestavili, da bi zbrali podatke o celotni šolski politiki in šolskih virih, pa tudi vlogi ravnatelja na šoli.

Ker raziskava PIRLS preučuje učinkovitost kurikulumu in poučevanja, je zasnovana tako, da preverja bralne dosežke na isti stopnji šolanja po vseh državah. Zlasti je pomembno, da je ciljni razred tisti, ki predstavlja 4 leta šolanja, če jih začnemo šteti od 1. leta ravni ISCED 1. Kratica ISCED pomeni Mednarodno standardno klasifikacijo izobraževanja (ISCED 1997), razvil jo je UNESCO Institute for Statistics (UNESCO Inštitut za statistiko). Raven ISCED 1 ustreza začetni stopnji osnovnošolskega izobraževanja. Prvo leto ravni ISCED 1 naj bi označevalo začetek "sistematičnega uvajanja branja, pisanja in matematike" (UNESCO 1999). Po načelih IEA naj bi bil otrok, ki sodeluje v pisnem testiranju PIRLS, star vsaj 9 let. PIRLS tako skuša zagotoviti, da učenke in učenci v času testiranja niso mlajši od najnižje povprečne starosti 9,5 let.

Večina držav, ki so sodelovale v PIRLS 2011, je poročala, da je njihova politika in dejanska praksa, da otroci začnejo hoditi v šolo s 6 leti. Povprečna starost šolarjev v posamezni državi je odvisna tudi od tega, ali je politika vstopa v šolo vezana na koledarsko leto ali ne. Toda na Novi Zelandiji, Škotskem, v Angliji ter Trinidadu in Tobagu začnejo otroci hoditi v šolo s 5 leti. Čeprav so te države v skladu s pravili PIRLS testirale učenke in učence petih razredov, so bili njihovi otroci še vedno med najmlajšimi. V večini vzhodnoevropskih držav ter na Švedskem in Danskem začnejo po pravilih – pa tudi v praksi – otroci hoditi v šolo pri 7 letih. Zato so bili otroci teh držav med najstarejšimi v raziskavi (stari od 10,6 do 11 let).

Tudi politika vpisa v naslednji razred lahko vpliva na to, koliko so stari otroci, ko dosežejo določen razred. V približno polovici držav PIRLS-a 2006 je vpis v naslednji razred samodejen, v drugih pa je odvisen od učnega uspeha. Ker največkrat zaostanejo slabši učenci in so tako starejši za svoj razred, imajo starejši učenci v teh državah pogosto slabše dosežke.

Politik in praks je veliko, zato je včasih interakcija med razredom in starostjo v šoli izjemno zapletena. Zaradi različnih politik in praks po državah smo dobili zelo različne povprečne starosti testiranih učenk in učencev.

Izvedba v Sloveniji

V Sloveniji je v raziskavi sodelovalo 195 šol in v njih 4512 učenk in učencev. Nacionalni center je na izobraževalnih seminarjih po Sloveniji z raziskavo podrobno seznanil šolske koordinatorke in koordinatorje in jih pooblastil za izvedbo na šolah. Šolski koordinatorji so na svojih šolah usposobili izvajalce, ki so bili v večini primerov učitelji (vendar niso smeli raziskave izvajati v svojem razredu). Razredni učitelji in šolski koordinatorji so staršem razdelili vprašalnike in zaradi njihovega uspešnega dela so starši izpolnili skoraj v vseh primerih in šoli vrnili izpolnjene vprašalnike. Vprašalnike so starši vrnili v zaprtih kuvertah, ki so bile označene z istimi šiframi kot testni zvezki in vprašalniki njihovih otrok, s šiframi pa smo povezali tudi učitelje otrok in ravnatelje oziroma vodje podružnic. Nacionalni center na Pedagoškem inštitutu je vse udeležence raziskave vodil izključno pod šifriranimi oznakami. Vsi rezultati so za vse udeležence v celoti anonimni.

Organizacija poročila

Poročilo je napisano po poglavjih tako, da so tabele posameznega poglavja zbrane skupaj ob koncu poglavja.